

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩИХ МОРАЛЬНО-ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА*Уліська І. В.,**викладач кафедри українознавства
Вінницький національний медичний
університет ім. М. І. Пирогова, м. Вінниця*

Постановка проблеми. Сучасна соціокультурна ситуація нашої країни визначила нові шляхи розвитку суспільства, що потребує підготовки фахівців, здатних до продуктивної професійної діяльності та готових до вирішення складних завдань в умовах дійсності, що динамічно та постійно змінюється. Тому на сьогоднішній день основними цілями системи професійної освіти є не просто підготовка майбутніх фахівців, а створення умов для розвитку особистості в освітньому просторі. Зміст освіти обумовлений цілями і потребами суспільства і виражається у вимогах до системи знань, умінь, навичок (ключові компетенції) випускника, до його світоглядних, громадських і професійних якостей, широти кругозору, рівня інтелектуального розвитку, сформованості пізнавальних потреб та інтересів, творчих здібностей, готовності до самостійної розумової праці та розвинених професійно значущих якостей.

Особливого значення сьогодні набуває проблема формування професійно значущих морально-вольових якостей майбутніх фахівців медичних галузей. Це пов'язано з тим, що морально-вольові стани особистості, які виникають та розвиваються у професійній діяльності, суттєво впливають на її як професійні, так і особистісні характеристики. Вплив цих станів на професійну діяльність є досить неоднозначним і, не зважаючи на значну кількість праць, присвячених даній проблемі, все ще залишається недостатньо вивченим. Саме тому можливість діагностики, прогнозування їх впливу на поведінку і професійну діяльність майбутніх лікарів є досить обмеженим на даний час.

У зв'язку з цим, необхідно відмітити, що проблема формування професійно значущих морально-вольових якостей майбутніх медичних працівників все ще залишається відкритою для наукового пошуку.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблемою формування та розвитку професійно значущих якостей фахівців займалися такі дослідники, як Ю.К. Бабанський, Н.В. Кузьміна, В.П. Симонов та ін. Дослідження питання визначення й сутності поняття «професійно значущі якості» висвітлені у працях В.О. Корзуніна, В.Д. Шадрикова, Є.В. Трифонова, В.Л. Марищука, Т.В. Бедаєвої.

Дослідники М.В. Кліщевська і Г.Н. Сонцева в своїх працях, присвячених дослідженню професійно значущих якостей, розглядали проблему індивідуально-особистісних особливостей фахівця, які є важливими для майбутньої професії та визначальними для ефективної реалізації його трудових функцій.

Питанню розвитку професійно значущих якостей студента як майбутнього фахівця присвячені праці О.А. Шушеріної. Проблема закономірностей формування морально-вольових якостей і професійної підготовки майбутніх лікарів представлена працями Г.В. Акопова, С.І. Гудзовського, Т.А. Маміганової, Н.В. Симонової.

Існування складного взаємозв'язку між морально-вольовими станами суб'єкта та його діяльністю прослідковується в багатьох дослідженнях О.Г. Асмолова, Ф.Б. Березіна, В.А. Бодрова, Л.І. Васермана, К.Ш. Забродіна, А.О. Прохорова, В.Н. Юрченко та ін.

Метою даної статті є з'ясування змісту професійно значущих морально-вольових якостей майбутніх медичних працівників.

Виклад основного матеріалу. Виникнення поняття «професійно значущі якості» пов'язане з тим, що кожна професійна діяльність вимагає від фахівця певного набору особистісних якостей та здібностей, в структурі яких окремі якості під впливом специфіки його діяльності починають виступати як професійно значущі.

Вивчення питання змісту поняття «професійно значущі якості» дозволяє досліднику В.О. Корзуніну стверджувати, що поряд з найбільш вживаним терміном «професійно значущі якості» можна зустріти й інші формулювання такі, як «професійно важливі вміння», «професійно важливі функції», «професійно цінні якості», «професійно необхідні якості», «професійно бажані якості». Вважається, що всі ці терміни є рівнозначними [4].

Термін «професійно значущі якості» в науковій літературі трактується неоднозначно. Зокрема, В.Д. Шадриков під професійно важливими якостями розуміє індивідуальні якості суб'єкта діяльності, що впливають на ефективність професійної діяльності та успішність оволодіння нею [4].

Є.В. Трифонов трактує професійно важливі якості більш широко, а саме, як сукупність душевних, психічних і фізичних якостей людини, необхідних і достатніх для того, щоб стати професіоналом [4].

Т. В. Бедаєва пропонує визначення поняття професійно важливі якості з урахуванням особливостей процесу підготовки майбутнього фахівця. На думку дослідника, професійно важливі якості – це відносно стійкі якості особистості, які виникають і удосконалюються в процесі особистісного розвитку при освоєнні професійної діяльності та її здійсненні та сприяють ефективному здійсненню цієї діяльності й глибокому її освоєнню [5].

Дослідник В.Л. Марищук термін «професійно значущі якості» визначає таким чином: «Під професійно значущими якостями зазвичай розуміють окремі динамічні риси особистості, окремі психічні та психомоторні властивості, а також фізичні якості, що відповідають вимогам певної професії та сприяють успішному оволодінню цією професією» [5, с. 18].

О.А. Шушеріна акцентує увагу на важливості професійно значущих якостей студентів для їх подальшої успішної роботи за фахом у сучасному суспільстві та самореалізації у професії [5].

Тобто можна сказати, що професійно значущі якості студентів – це особистісні якості, які формуються і вдосконалюються в професійно-навчальній та трудовій діяльності, і сприяють як успішному професійному навчанню, так і подальшій професійній діяльності.

Вивчення професійно значущих якостей фахівця спонукало науковців Г.В. Акопова, С.І. Гудзовського, Т.А. Маміганову, Н.В.Симонову до розробки системи закономірностей формування й розвитку професійних якостей, необхідних у майбутній професії. В основі створеної системи лежить ідея професійної підготовки як процесу послідовної професіоналізації свідомості майбутніх фахівців. Поняття професійної свідомості, згідно з Г.В. Акоповим, об'єднує всі ті прояви свідомості особистості, які можуть бути пов'язані з її професійною діяльністю. Вони визначаються місцем і значенням даної професії у професійній структурі суспільства, ставленням особистості до самої професії, її представників і до самого себе як професіонала; професійними ідеалами; рівнем професійних знань та умінь; професійними перспективами і досягненнями. Формування професійної свідомості розглядається авторами як невіддільний від навчально-професійної діяльності процес, тобто як процес перетворення студентів у повноцінних суб'єктів діяльності.

Суб'єкт професійної діяльності повинен формуватися не на початку професійної діяльності, а ще в процесі навчання. Будь-яка діяльність передбачає формулювання мети, визначення змісту і засобів реалізації цілей, а також

об'єктів і суб'єктів діяльності. Всі ці аспекти майбутньої діяльності повинні і можуть бути представлені у свідомості особистості. Тобто процес професійного навчання повинен забезпечувати реалізацію таких функцій суб'єкта, як планування, прогнозування майбутньої діяльності, самореалізації у професії, а також самоконтроль і самооцінка. У процесі професійної підготовки студенти повинні навчитися вербалізувати частину вимог, що визначаються навчальною програмою, іншу частину знань вони можуть засвоїти на рівні ставлень, емоцій та переживань.

Таким чином, для успішного формування професійно значущих якостей у процесі професійного навчання студент повинен усвідомити мету, зміст, роль і значення своєї майбутньої професії у суспільстві та своє місце в ній, особисту і соціальну відповідальність [1].

З іншого боку, професійна діяльність тісно пов'язана з системою моральних відносин, що є необхідною складовою будь-якої професії. Моральність вважається однією з найважливіших властивостей людської особистості та необхідною умовою суспільного життя. Існують професії, в яких моральність займає чи не найголовніше місце. Це, зокрема, професія вчителя, соціального педагога, медичного працівника. Але, як зазначає дослідник В.І. Гінецинський, найбільш відомою, найдавнішою та найстійкішою є і залишається система моральних вимог до професії медичного працівника [6].

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови поняття «моральність» трактується як правило, що визначає поведінку, духовні та душевні якості, необхідні людині для успішного існування в суспільстві [3]. У Філософському енциклопедичному словнику «моральність» визначається як особлива форма суспільної свідомості і вид суспільних відносин (моральних відносин) або один з основних засобів регуляції дій людини в суспільстві за допомогою норм [7]. У науковій літературі «моральність» розглядається як специфічна форма регуляції людської поведінки. Моральність регулює поведінку людини в тій чи іншій мірі у всіх сферах суспільного життя – в праці, побуті, практиці, у сімейних, особистих, внутрішньогрупових, міжкласових і міжнародних відносинах.

Науковець В.О. Сластенін визначає «моральність» як особистісну характеристику майбутнього лікаря, що об'єднує такі якості і властивості, як доброта, порядність, чесність, правдивість, справдливність, працьовитість, дисциплінованість, які обумовлюють індивідуальні прояви професійної поведінки лікаря [6].

Основа моральної регуляції складають моральні норми, тобто правила, спрямовані на підтримку цілісності людського життя, які регулюють поведінку лікаря по відношенню до пацієнтів. Ставлення до хворих виражається у повазі, гуманності, людяності, доброзичливості, ввічливості, доброті, альтруїзмі, терпимості, співчутливості, комунікабельності, чуйності.

Моральність має яскраво виражену соціальну спрямованість. Для неї характерні безкорисливість і здатність до самопожертви. Основною ознакою моральності майбутнього лікаря, згідно з В. А. Блюмкіним є гуманність. До гуманних якостей особистості автор відносить: доброзичливість, доброту, благородство, великодушність, увагу до хворого, дбайливість, душевність, жалісливість, чуйність, милосердя, делікатність, тактовність, повагу і довіру до колег та пацієнтів [2].

Символом моральної досконалості, як вважає В.П. Безпалько, є здатність до співпереживання та готовність допомогти. Вища ступінь моральної досконалості фахівця, на його думку, це коли особистість здійснює моральні вчинки, орієнтуючись на гуманістичні внутрішні переконання [2].

Проведений аналіз категорій дозволяє зробити висновок про те, що, на думку більшості вчених, моральність лікаря виражається в його поведінці по відношенню до колег та пацієнтів.

З іншого боку, успішність професійної діяльності лікаря також залежить від його вольових якостей. Фахівець, маючи розвинені вольові якості, завжди прагне контролювати свої емоції, не розслаблятися під їх впливом, а в деяких випадках взагалі не піддаватися емоціям, усвідомлюючи їх негативне значення. Воля лікаря виражається в тому, наскільки він здатен подолати перешкоди і труднощі на шляху до досягнення мети, наскільки вміє керувати своєю поведінкою та підпорядковувати свою діяльність визначеним цілям.

Конкретний зміст ситуацій професійної діяльності викликає до дії різні компоненти волі. При подоланні труднощів на перший план виходять компоненти, які допомагають підтримувати тривалий час вольове зусилля. У цьому випадку говорять про силу волі, про вольову або безвольну особистість. Вольовою вважається особистість, що володіє рішучістю, сміливістю, наполегливістю. З іншого боку, прийнято вважати, що у безвольної особистості ці якості розвинені слабо або взагалі відсутні. На думку

Є.П. Ільїна, такий узагальнений підхід до оцінки вольових проявів є невиправданим. Науковець вважає, що прояви сили волі завжди конкретні і обумовлені тими труднощами, які долає фахівець. Специфічні прояви волі, пов'язані з подоланням специфічних труднощів, називають вольовими якостями [4].

Аналіз психолого-педагогічних літературних джерел дозволяє стверджувати про наявність великої кількості класифікацій вольових якостей особистості. Більшість дослідників відмічають існування базальних (первинних) вольових якостей (енергійність, терплячість, витримка) як своєрідного базису. Прояв цих якостей виражається в односпрямованих регуляторних діях свідомості, що здійснюються у формі вольового зусилля. Всі інші випадки прояву вольової регуляції є більш складними і можуть бути визначені як поєднання односпрямованих проявів свідомості [4].

Такі функціональні прояви є вираженням вторинних, системних вольових якостей. Системність якостей пов'язана не тільки з включенням низки первинних вольових якостей як складових частин, а й з нагромадженням знань та умінь у вольовій регуляції, використанням самих різних безпосередніх та опосередкованих засобів регуляції, що належать до емоційної та інтелектуальної сфер. Це можуть бути такі вольові якості, як наполегливість, дисциплінованість, самостійність, цілеспрямованість, ініціативність, організованість [4].

Отже, можна стверджувати, що підготовленість майбутнього медичного працівника як професіонала має включати:

- моральні знання і переконання;
- знання, вміння та навички високоморальної поведінки на роботі;
- професійні морально-вольові установки і ціннісні орієнтації, що виражають ступінь внутрішнього прийняття моральних, вольових та етичних норм, оволодіння стилем професійного спілкування і відповідної поведінки;
- професійно значущі морально-вольові якості, які виражаються у працьовитості, сумлінності, відповідальності, відданості професійному обов'язку, неконфліктності, дисциплінованості, самостійності.

Висновки. Таким чином, професійно значущі морально-вольові якості майбутнього медичного працівника – це якості особистості, необхідність прояву яких виникає при виконанні професійної діяльності. Вони сприяють успішному професійному навчанню, подальшому виконанню майбутнім фахівцем своїх професійних функцій.

Резюме. У статті представлений теоретичний аналіз існуючих підходів до визначення поняття професійно значущих якостей. Проаналізовані ідеї вітчизняних учених, психологів та педагогів щодо сутності феномену професійно значущих якостей майбутніх лікарів. Визначено зв'язок професійної діяльності лікаря з системою моральних відносин як необхідної складової його професії. Розкрито зміст поняття «моральність» у контексті професійної діяльності лікарів. Зазначено важливість розвитку морально-вольових якостей особистості майбутніх лікарів як важливої умови їх

професійної діяльності. **Ключові слова:** Професійно значущі якості, моральність, моральні якості, воля, вольові якості, морально-вольові якості майбутніх лікарів.

Резюме. В статті представлено теоретичний аналіз існуючих підходів до визначення поняття професійно значимих якостей. Проаналізовані ідеї вітчизняних учених, психологів і педагогів про сутність феномена професійно значимих якостей майбутніх лікарів. Визначено зв'язок професійної діяльності лікаря з системою моральних відносин як необхідною складовою його професії. Розкрито зміст поняття «моральність» в контексті професійної діяльності лікарів. Зазначено значимість розвитку морально-вольових якостей особистості майбутніх лікарів як важкого умови їх професійної діяльності. **Ключевые слова:** Професійно значимые качества, нравственность, моральные качества, воля, волевые качества, морально-волевые качества будущих врачей.

Summary. The article presents a theoretical analysis of the existing approaches to the definition of professionally significant qualities. Analyzed the idea of national scientists, psychologists and teachers about the nature of the phenomenon of professionally significant qualities of future doctors. Defined connection professional activities of doctor with the system of moral relations as a necessary part of his profession. The content of the concept of "morality" in the context of professional activities of doctors. It is indicated the importance of moral and volitional qualities of future physicians as an important condition of their professional activities. **Keywords:** Professionally significant qualities, morality, moral qualities, will, volitional qualities, moral and volitional qualities of future doctors.

Література

1. Акопов Г. В. Социальная психология образования / Г. В. Акопов. – М.: Московский психолого-социальный институт: Флинта, 2000. – 296 с.
2. Блюмкин В. А. Нравственное воспитание / В. А. Блюмкин, Г.Н.Гумницкий, Т. В. Цырлина. – Воронеж: Воронежское издательство Воронежского университета, 1990. – 144 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і головн. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: Перун, 2007. – 1736 с.
4. Корзунин В. А. Закономерности динамики профессионально важных качеств военных врачей в процессе профессионализации: дис. ... доктора психол. наук: 19.00.04., 19.00.03 / В. А. Корзунин. – Санкт-Петербург, 2001 – 555 с.
5. Маришук В. Л. Психические основы формирования профессионально-значимых качеств: автореф. дисс. на соискание научн. степени д-ра. психол. наук / В. Л. Маришук. – Л.: ЛГУ, 1982. – 32 с.
6. Сластенин В. А. Общая педагогика / В. А. Сластенин, И. Ф. Исаев, В.Н.Шиянов; под ред. В. А. Сластенина. – М.: Гуманитарный изд. центр ВЛАДОС, 2003. – 512 с.
7. Філософський енциклопедичний словник / Укл. В.І. Шинкарук та ін. – Київ: "Абрис", 2002. – 742 с.